

Mini-tentoonstelling in het Hospitaalmuseum

Het Memling in Sint-Jan – Hospitaalmuseum heeft een hoekje vrijgemaakt voor de kleine maar fijne tentoonstelling 'Ivoor in Brugge'. In musea, kerken en kloosters verzamelde adjunct-conservator Stéphane Vandenberghe een dertigtal stukken, waarvan een aantal nooit eerder aan het publiek is getoond.

TANDEN VAN YVOIRE

Het Hospitaalmuseum heeft vele troeven in handen, zoals de zes werken van Hans Memling. Ietwat in de schaduw van de blikvangers herbergt het een grote en gevarieerde collectie toegepaste kunst. Het zijn vooral gebruiksvoorwerpen uit het middeleeuwse hospitaal en de bijhorende kloosters. Het museum wil die via kleine tentoonstellingen in het spotlicht zetten. Het begon vorig jaar met de presentatie over de restauratie van het pre-Eyckiaans Urasulaschrijn (zie OKV 2010.1) en krijgt nu een vervolg in de mini-expo die enkele uitzonderlijke ivoortjes in de vitrine plaatst. Adjunct-conservator Stéphane Vandenberghe plukte ze uit verzamelingen van musea, kerken en kloosters in Brugge en het ommeland. Vandenberghe kent het Brugse patrimonium als zijn broekzak, maar voor deze tentoonstelling heeft hij een beroep gedaan op de kennis en kunde van Danielle Gaborit-Chopin, die verbonden was aan het Louvre en een wereldautoriteit is inzake de studie van ivoor vanaf de romaanse tijd tot en met de renaissance.

Ivoor in Brugge is een tentoonstelling zonder toeters en bellen, zonder hoogtechnologische multimedia. Heldere beknopte tekstpanelen geven de nodige achtergrondinformatie over ivoor, een beenhard materiaal dat moeilijk te bewerken is en daardoor toelaat om er met uiterste precisie figuren en taferelen uit te snijden en in te kerven. Al in de Egyptische, Griekse en Romeinse periode gebruikte

men 'het witte goud' voor de meest uiteenlopende zaken. Vanaf de Byzantijnse tijd tot en met de achttiende eeuw werden steeds meer voorwerpen uit dit materiaal vervaardigd. Omdat het altijd kostbaar is geweest reserveerde men ivoor vooral voor heel 'belangrijke' objecten. Het zal niet verwonderen dat het merendeel religieus van aard is. Vanaf de zeventiende eeuw duiken ook niet-religieuze ivooren op. De tentoonstelling illustreert dat met het achttiende-eeuwse portretmedaillon van landvoogd Karel Alexander van Lotharingen uit een Zuid-Nederlands atelier.

Ivoor is in Vlaanderen ingevoerd vanaf de vijftiende eeuw, in kleine hoeveelheden vanuit exotische oorden. Aanvankelijk kwam het vanuit het Oosten en was de verkoop het monopolie van Arabische handelsslui. In het midden van de vijftiende eeuw verkenden de Portugezen de Atlantische kust en bereikten Kaap Verdië en Sierra Leone, waar een overvloed aan ivoor aanwezig was. De Portugese koning rook geld en nam de ivoorhandel voor eigen rekening, via persoonlijke vertegenwoordigers. Zo meldt een document uit 1465 dat in Brugge een "zekere menichte van tanden van yvoire", afkomstig van Guinea, te koop is aangeboden door de Portugees Alvere de Vyane. Het jaar daarop komt nog een grote lading ivoor toe in Brugge. Er zijn archiefstukken die aantonen dat een deel van de slag-tanden is doorverkocht richting Parijs, al veel eerder een internationaal centrum van beeldhouwkunst in ivoor.

Element van een gebedssnoer met Christus en doodshoofd, Zuidelijke Nederlanden (?), 16de eeuw, ivoor, h 2,5 cm, b 1,5 cm, d 2,5 cm

BRUGGE, ZWARTZUSTERS VAN BETHEL O.S.A.

Ivoor in Brugge

Links:
Onze-Lieve-Vrouw met
het kindje Jezus,
Parijs, ca. 1320-1340,
gepolychromeerd en verguld
ivoor, h 21 cm, b 8 cm,
d 2,5 cm

OCMW SINT-JANSHOSPITAAL

Gesp met beeltenis van
Augustinus, Noord-Frankrijk
of Vlaanderen, eerste helft
16de eeuw, 47 x 68 x 9 mm

Liggend Jezuskindje, China,
17de of begin 18de eeuw (?),
ivoor, h 16,2 cm, b 5 cm,
d 4,5 cm

STICHTING JEAN VAN CALOEN,
S.O.N., KASTEEL VAN LOPPEM

Rechts:

Veelluik met Onze-Lieve-
vrouw en godsdienstige
scènes, Vlaanderen (?),
tweede helft 15de eeuw,
ivoor, been of hoorn,
hou en geelkoper, h 27,5 cm,
b 14 cm, d 6 cm (gesloten),
h 27,5 cm, b 36 cm, d 7,5
cm (geopend)

OCMW SINT-JANSHOSPITAAL

Holbewoners op
olifantenjacht uit:
Venationes, Ferarum, Avium,
Piscium, burijn gravure door
Hans Collaert II en Karel
de Mallery naar Stradanus
en uitgegeven door Philippe
Galle (omstreeks 1580)
en Johannes Galle
(omstreeks 1596 en nadien),
199 x 257 cm

STICHTING JEAN VAN CALOEN,
S.O.N., KASTEEL VAN LOPPEM

VERFIJND SNIJWERK

Uit een Parijs atelier komt een schitterende veertiende-eeuwse sculptuur, die behoort tot de collectie van het Brugse Sint-Janshospitaal en die uiteraard te zien is op de tentoonstelling. Het bevallige en gracieuze beeldje is amper 20 cm hoog en stelt Onze-Lieve-Vrouw voor met het kindje Jezus in de armen. Het hoofd van Maria is bovenaan vlak afgewerkt omdat het gekroond was. Op meerdere plaatsen zijn sporen van polychromie en verguldsel aanwezig. Recent onderzoek door het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium in Brussel bracht aan het licht dat de beschildering slechts gedeeltelijk oorspronkelijk is. Het lijkt dat dit een vrijstaand beeldje is, maar dat is niet zo. De beide zijanten van het ivoortje zijn helemaal recht en krassen op de rugzijde wijzen er op dat het met een lijmstof tegen een wand is bevestigd geweest. Het gaat dus om de centrale voorstelling van een drie- of meerluik.

Het topstuk op *Ivoor in Brugge* komt eveneens uit de verzameling van het Sint-Janshospitaal. Het is een polyptiekje van 27,5 bij 36 cm dat allicht in Vlaanderen is gesneden in de tweede helft van de vijftiende eeuw. Het opvouwbare gepolychromeerde retabeltje stelt 'Onze-Lieve-Vrouw en godsdienstige scènes' voor. Je komt ogen tekort om alle details te bewonderen van dit uitzonderlijk verfijnd kunstwerk. Wereldwijd zijn slechts vijf gelijkaardige ivoeren veelvuldig bekend.

Ook uit de vijftiende eeuw stamt een reeks ivoeren paxtafels die de verbondenheid tussen de priester en zijn gelovigen bevestigt. Tijdens de eredienst overhandigt de celebrant de paxtafel aan de gelovigen die ze aanraken of kussen en dan doorgeven. Het gebruik van de *instrumenta pacis* is al in de dertiende eeuw vermeld en toch zijn de nog bewaarde paxtafels meestal in de vijftiende eeuw te situeren. Lokale ateliers vervaardigden deze ivoeren en het is opvallend dat ze bijna allemaal een identieke voorstelling hebben: een gekroonde Onze-Lieve-Vrouw met het kindje Jezus onder een drielobbige oijefboog.

Uniek in hun genre zijn de zestiende-eeuwse ivoeren gespen en riemtongen uit de Sint-Trudoabdij van Male. Ze behoorden bij het habijt van de zusters die ze droegen bij feestelijke gelegenheden. De drie uitzonderlijke riem-

tongen in diep uitgesneden reliëf vertonen op de voor- en keerzijde telkens een vrouwelijke en mannelijke heilige: Onze-Lieve-Vrouw en Alfonso van Santagadea, Agnes van Rome en Augustinus van Hippo, Margaretha en Nicolaas van Myra. Ook de gespen tonen heiligen: Johannes de Doper en opnieuw Augustinus.

Uit de collectie van het Kasteel van Loppem ontleent *Ivoor in Brugge* twee liggende Jezuskindjes met een vinger in de mond. Ze zijn gesneden in de zeventiende (of het begin van de achttiende) eeuw in China. In Macau, waar de Portugezen zich in 1557 hadden gevestigd, en in Kanton sneden lokale ateliers ivoortjes met een religieus karakter. De Portugezen zorgden voor de aanvoer van ivoor uit Mozambique. Allicht werden deze beeldjes in de kribbe van de kerststal gelegd.

DE OLIFANTEN VAN JOHANNES STRADANUS

De tentoonstelling heeft ook een plaatsje voor burijngravures die laten glimlachen bij de manier waarop Johannes Stradanus de leveranciers van ivoor heeft afgebeeld. Bruggeling Jan van der Straet (1523-1605) trok in 1547 naar Firenze omdat Cosimo I de' Medici kunstenaars zocht voor het ontwerpen van wandtapijten. De jacht-tapijten van Van der Straet, ondertussen omgedoopt tot Stradanus, kenden een groot succes. Stradanus maakte ook grote altaarstukken en panelen voor diverse kerken in Firenze. Hij ontwierp eveneens meerdere prentenreeksen over diverse onderwerpen. Stradanus, die nooit een olifant in levende lijve heeft gezien, heeft voorstellingen nagelaten waarbij hij het grote zoogdier samenstelt uit elementen die hij aan andere kustenaars ontleedt of die hij fantaseert. Stradanus' olifanten zijn soms te klein, hebben de staart van een paard of een te lange slurf. Ze hebben gebogen poten, de ogen staan verkeerd of de slagstanden staan in de onderkaak.

De olifanten in de grafiek van Johannes Stradanus is een origineel surplus bij een (h)eerlijke tentoonstelling die de ivoeren kleinoden alle ruimte en aandacht geeft zodat de bezoeker in alle rust kan genieten van de schitterende miniatuurjes.

Mark Vanvaeck

info

Tentoonstelling
Ivoor in Brugge
**Schatten uit musea,
kerken en kloosters**

Nog tot 7 november
2010

Open: van dinsdag
t.e.m. zondag van
9.30 tot 17 uur

Memling in Sint-Jan –
Hospitaalmuseum

Mariastraat 38
8000 Brugge

056 44 87 11

www.museabrugge.be